

Μετακένωση - Ελλάδα - Ορθοδοξία - Διαφωτισμός κατά τον Κοραή και τον Οικονόμο

Δευτέρα, 07 Φεβρουάριου 2011 |

Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός - Εκδόσεις ΑΚΡΙΤΑΣ

Δημοσιεύθηκε στην ημερήσια εφημερίδα

«Τύπος Θεσσαλονίκης» στις 18-9-2010.

Παρουσίαση: Δημήτρης Κακαβελάκης

Μια σημαντική επιστημονική μελέτη του γνωστού θεολόγου και κοινωνιολόγου Δρ. Αλ. Παπαδερού, ο οποίος τόλμησε από την αρχή της εν Γερμανία επιστημονικής του πορείας να αναλύσει σε βάθος τη σχέση του μεγάλου δυτικού κινήματος του Διαφωτισμού με την ορθόδοξη παιδεία και γενικότερα την ίδια την Ορθοδοξία. Αναλύοντας το όνειρο της «Μετακένωσης» του Αδαμάντιου Κοραή για φωτισμό, μετά την απελευθέρωση του ελληνικού λαού με τα «φώτα της Ευρώπης», που είναι ελληνικά σε εξορία, με τον Κοραή να συνιστά τον επαναπατρισμό τους με ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΗ «από τα κοφίνια των αλλογενών εις τα κοφίνια των Ελλήνων». Ενώ ο Οικονόμος, ο εξ Οικονόμων έβλεπε την ανάγκη φωτισμού του Γένους. Αλλά, προέκρινε ως πηγή του φωτός την Ορθοδοξία μάλλον, παρά το δυτικό Διαφωτισμό. Για να φθάσει στα γηρατειά του ο Κοραής να απογοητευτεί από την ανηθικότητα του ευρωπαϊκού πολιτικού ήθους, ασκώντας οξύτατη κριτική, ιδιαίτερα στις επιστολές του. Ένα ήθος, το οποίο (εδώ και 177 χρόνια μετά τις απογοητευτικές διαπιστώσεις του Κοραή), μεγιστοποίησε την ηθική κρίση του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτικού α-πολιτισμού, μέσα στην άβυσσο του μεταδιαφωτισμού της παγκοσμιοποιημένης ευρω-δυτικής και διεθνούς κρίσης. Το βιβλίο του Αλ. Παπαδερού, που γράφτηκε πριν χρόνια με τόλμη σκέψης, γίνεται εξαιρετικά επίκαιρο σήμερα.

Ένα βιβλίο πνευματικής κατάθεσης. Κυκλοφορήθηκε πρόσφατα (Μάρτιος 2010) από τον εγκυρότατο εκδοτικό οίκο ΑΚΡΙΤΑΣ (που ανήκει στον ευρύτερο εκδοτικό οργανισμό Π. Κυριακίδης).

Το βιβλίο αυτό έχει τίτλο «Μετακένωσις – Ελλάδα – Ορθοδοξία – Διαφωτισμός – κατά τον Κοραή και τον Οικονόμο».

Συγγραφέας αυτού του βιβλίου είναι ο γνωστός στον ορθόδοξο, αλλά και στον εν γένει χριστιανικό κόσμο θεολόγος, Δρ. της Φιλοσοφίας, Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, αλλά και συνιδρυτής δίπλα στο μεγάλο ιεράρχη Ειρηναίο, της Διεθνούς Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης –στη Γωνιά Κολυμβαρίου, την οποία διηύθυνε 40 και πλέον χρόνια, τόσο πρωτοποριακά. Για να πραγματοποιηθούν –μέχρι πρότινος που σταμάτησε η διακονία του- 2.000 θεολογικές, θρησκευτικές, εκκλησιαστικές, επιστημονικές και κοινωνικές εκδηλώσεις.

Μαρτυρία στον κόσμο σύγχρονου ορθόδοξου λόγου.

Με κεντρικό στόχο τον πνευματικό διάλογο της Ορθοδοξίας στο σύγχρονο κόσμο των τεράστιων αλλαγών, των συνεχών προκλήσεων, των επαναστατικών ανατροπών τόσο, όσο και στους χώρους της επιστήμης, της τεχνολογίας, της παγκοσμιοποίησης, των υπερσυμφερόντων, της καθολικευμένης ανασφάλειας, των νέων πυρηνικών όπλων και απειλών, της καταστροφής του περιβάλλοντος και της διαστροφής του ανθρώπου.

Για να προκύψει ένας κόσμος σύγχρονης θηριωδίας μέσα στην αλγεινότητα του οποίου «Η Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης» έδωσε τη μαρτυρία του ορθόδοξου λόγου της, με διαλόγους «ευθύνης», για το σύγχρονο γίνεσθαι της Ορθοδοξίας και των άλλων μεγάλων και μικρών χριστιανικών εκκλησιών. Καθώς και των άλλων θρησκειών. Με συμμετοχή κορυφαίων επιστημόνων από όλους τους τομείς της σύγχρονης επιστημονικής γνώσης, για όλα τα μεγάλα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου. Μέσα στον οποίο η ελληνορθοδοξία, αλλά και ολόκληρη η Ελλάδα και ο ελληνισμός δοκιμάζονται καταλυτικά. Από την εποχή του Κοραή, που προσπαθούσε τον ελληνικό εξευρωπαϊσμό, ως τη σημερινή εποχή.

Εποχή που αυτός τούτος ο κόσμος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία πλέον ανήκει η Ελλάδα, επιβουλεύεται παν το ελληνικό. Για να μας βοηθά με δανεισμούς επαχθείς, για να μας πουλά τα προϊόντα της και να μας υποχρεώνει ν' αγοράζουμε εξοπλισμούς, λόγω τουρκικού ανταγωνισμού, του οποίου μεθοδεύουν τις εντάσεις (μαζί με την Αμερική).

Με αποτέλεσμα να αυξάνεται το δημόσιο χρέος μας απελπιστικά και αλυτρωτικά.

Ως το βασικό πολιτικό πρόβλημα νεοελληνισμού – ορθοδοξίας.

Λοιπόν, «Μετακένωσις» Ελλάδα – Ορθοδοξία – Διαφωτισμός κατά τον Κοραή και τον Οικονόμο. Μια διδακτορική διατριβή του Αλέξανδρου Παπαδέρου, με κύριο θέμα τη μετακένωση, η οποία απασχόλησε τον συγγραφέα, πριν πολλά χρόνια, ως το βασικό πολιτικό πρόβλημα του νέου ελληνισμού και της Ορθοδοξίας.

Ο βαθυστόχαστος, διεθνώς γνωστός, καθηγητής του Παν. Αθηνών, Δ/ντής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Πασχάλης Ι. Κιτρομηλίδης, στον πρόλόγό του για το βιβλίο «Μετακένωσις» του Αλέξανδρου Κ. Παπαδερού, γράφει και τα εξής:

«Όταν το έτος 1962 εμφανίστηκε υπό τον κοραϊκό τίτλο ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΙΣ η διδακτορική διατριβή του Αλέξανδρου Παπαδερού, οι σπουδές περί τον Κοραή στην Ελλάδα ήταν περίπου νεκρές. Τίποτε δεν είχε επιζήσει από το τολμηρό φιλελεύθερο πνεύμα του Κοραή και τον κριτικό στοχασμό ως προς τα ποικίλα ζητήματα της ελληνικής παιδείας και πνευματικής ζωής και αντίστοιχα το ενδιαφέρον για τις ιδέες του περιοριζόνταν ως επί το πλείστον σε μια συμβατική ρητορική παραδοχή της θέσης του μεταξύ των διδασκάλων του γένους...

Όμως, η εκατονταετηρίδα του θανάτου του Κοραή το 1933, προσέδωσε κάποια ώθηση σε εκδόσεις και εκδηλώσεις, που μάλλον επιβεβαίωσαν την ενσωμάτωση του Κοραή στην εθνική ιδεολογία, παρά λειτούργησαν ως έναυσμα για την αναζωογόνηση των αυθεντικών ιδεών του...

Ο εικοστός αιώνας λοιπόν βρισκόταν στο μήκος κύματος που έθεταν οι ποικίλες ιδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού, όπως εύστοχα αποκάλεσε το φαινόμενο ο Φίλιππος Ηλιού.

Ακόμα κατά την περίοδο μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, στην Ελλάδα που επιχειρούσε με κόπο και πολλές αναστολές, να ανασυγκροτήσει την ευρωπαϊκή της ταυτότητα, κατ' εξοχήν κήρυκας αυτής της ταυτότητας ο Αδαμάντιος Κοραής, παρέμενε απών...».

Συμβολή τα πρωτόγνωρα ερωτήματα Παπαδερού.

Αυτό ήταν το πνευματικό περιβάλλον στην Ελλάδα όταν εμφανίστηκε το έργο του Αλέξανδρου Παπαδερού, όχι βέβαια στην Ελλάδα, αλλά στη Γερμανία, χτίζοντας σε ό,τι ήταν διαθέσιμο. Αλλά παρακινημένος από διανοητικές περιέργειες που προέρχονται από τον πιο ανοιχτό ακαδημαϊκό ορίζοντα της Γερμανίας, ο Αλέξανδρος Παπαδερός έθεσε μια σειρά από ερωτήματα που χωρίς κίνδυνο θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε πρωτόγνωρα για την ορθόδοξη θεολογική παιδεία, με την οποία, κυρίως επεδίωκε να συνδιαλεχθεί ο συγγραφέας. Αυτή νομίζω η διανοητική τόλμη προσδιόρισε την ταυτότητα του βιβλίου και το κατέστησε έργο αξιοπρόσεκτο και πέραν του πεδίου της θεολογικής επιστήμης, την οποία απέβλεπε κατά πρώτο λόγο να θεραπεύσει ο συγγραφέας του.

Ο Αλέξανδρος Παπαδερός θέτει κυρίως το ερώτημα της σχέσης Ορθοδοξίας και Διαφωτισμού και με το έργο του υποδεικνύει την αξία της εξοικείωσης με τη σκέψη του Κοραή, έστω και δια του πρίσματος της αντιπαράθεσής του με τον Κωνσταντίνο Οικονόμο.

Η ελληνική μετάφραση από την αναθεωρημένη οριστική έκδοση του 1970, άργησε αλλά επιτέλους ήρθε. Η ανασύνδεση με αρχικά ερωτήματα που θέτει ο συγγραφέας είναι πάντα ευπρόσδεκτη και καθιστά το έργο επίκαιρο ως πρόσκληση προβληματισμού πάνω σε ζητήματα της πνευματικής ζωής που δεν

χάνουν ποτέ τη σημασία τους για την αυτοσυνείδηση και την αυτογνωσία, κάθε σκεπτόμενου ανθρώπου και ειδικότερα κάθε εργάτη της επιστήμης.

Αυτή η εξαιρετικά σημαντική επιστήμη του εξάιρετου και πιο ειδικού καθηγητή στα θέματα της επιστημονικής έρευνας για όλο το φάσμα του μεγάλου Διαφωτισμού, τιμά το συγγραφέα της «ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΗΣ». Για την εμβρίθεια και την τολμηρή του σκέψη σε ένα τόσο ευαίσθητο θέμα, όπως ο διαφωτισμός στην εποχή του Κοραή με τον πνευματικό αγώνα του για τη μετακένωση του ευρωπαϊκού πνεύματος και τη σημασία του, για το νέο ελληνισμό.

Ένα θέμα που -όπως το χαρακτηρίζει ο Αλ. Παπαδερός στην εισαγωγή του- είναι διαχρονικής σημασίας. Ιδιαίτερα στη σημερινή δύσκολη εποχή τόσο για την ίδια την Ευρώπη, όσο και για την Ελλάδα.

Το πολιτικό ήθος της Δύσης και η μετακένωσις

Αλλά και τα άλλα σημαντικά περιεχόμενα του έργου:

- Πρόλογος Πασχάλη Κιτρομηλίδη

- Σημείωμα του μεταφραστή

- Προλογικό σημείωμα του συγγραφέα

- Εισαγωγή

I. Η πολιτισμική κατάσταση στην Ελλάδα κατά την καμπή προς τον 19^ο αιώνα από την οπτική του Κοραή

1. Υποδούλωση και πολιτισμός συνέχεια

2. Οι πολιτισμικές αλλαγές του ελληνισμού τον καιρό του Κοραή

α. Η σημασία της ελληνικής διασποράς για την ανατολή της νέας εποχής στην ίδια την Ελλάδα

II. Το αίτημα για τη μετακένωση

1. Τα βασικά γνωρίσματα της πολιτισμικής θεωρίας του Κοραή

2. Η μετακένωσις

3. Φυγόκεντρος και κεντρομόλος μετακένωσις

3α. Οι Έλληνες δυτικόφρονες

3β. Οι συντηρητικοί

3γ. Η στάση του Οικονόμου

- Η εκκλησιαστική του αφετηρία

- Ορθοδοξία και αρχαϊσμός

- Ορθοδοξία και εθνικισμός

3δ. Η μέση οδός του Κοραή

III> Το πρόβλημα της μετακένωσης στα επιμέρους

A. Η «σοφή αλλ' όχι πεπαιδευμένη Ευρώπη»

1. Η εκπαιδευτική φιλοσοφία του Κοραή και του Οικονόμου στη σχέση προς την Ορθοδοξία και τη Δύση...

2. Οι ασθένειες της Δύσης και τα όρια της μετακένωσης στο πεδίο της αγωγής

B. Η θρησκευτοφιλοσοφική και εκκλησιολογική πτυχή του προβλήματος της μετακένωσης

1. Εισαγωγική σημείωση

2. Κοραής και Hemsterhuis

3. Οι όροι θρησκεία και φιλοσοφία στον Κοραή

4. Η σχέση θρησκείας και φιλοσοφίας. Ορθοδοξία και Διαφωτισμός

5. Ο Κοραής και ο Οικονόμος στη διαμάχη για τον πυρήνα και το φλοιό

6. Μετακένωσις και Ιεραποστολή

6α. Εισαγωγική σημείωση

6β. Οψεις της αντίδρασης κατά της ιεραποστολής

I) Η δογματική – εκκλησιολογική πτυχή

II) Οι μέθοδοι των ιεραποστόλων

Προσωπική ευθύνη και συλλογική ενοχή

Γ. Το πολιτικό ήθος της Δύσης και η μετακένωση

1. Εισαγωγική σημείωση

2. Ο «Γραικυλισμός» του Κοραή

3. Αγγλία: Ο «ιστορικός νόμος» κατά τον Κοραή

4. Ρωσία: Θρησκευτική κοινότητα ή πολιτισμική ενότητα;
5. Η «χριστιανική Ευρώπη» και η διπλωματία της
6. Προσωπική ευθύνη και συλλογική ενοχή
7. Η αντενέργεια ως ύστατη απάντηση στο περί μετακενώσεως αίτημα

Επίλογος

Ο τόμος αυτός του Δρ. Αλεξάνδρου Παπαδερού αποτελεί μετάφραση από τη Β' έκδοση του γερμανικού πρωτοτύπου, την οποία επιμελήθηκε ο φιλόλογος Εμμανουήλ Γεωργουδάκης. Η έκδοση στα ελληνικά είναι εμπλουτισμένη (με πρόταση του εκδότη του Ακρίτα, που είχε την επιμέλεια εκδόσεως Δημήτρη Κόκκινου) με φωτογραφίες τόπων, ανθρώπων και γεγονότων της εποχής, αναθεωρημένο ευρετήριο ονομάτων, εκτενή βιβλιογραφία και κατάλογο μεταγενέστερων μελετών του συγγραφέα, που διερευνούν περαιτέρω πτυχές του βασικού προβληματισμού του βιβλίου.

Η αμφίσημη αντίδραση ελληνισμού – ορθοδοξίας στη μετακένωση

Αλλά, πώς εννοούσε ο Αδαμάντιος Κοραΐς τη μετακένωση (μετακενώ-όω μεγ. και νεώτ. Κενώ υγρόν τι από τινος δοχείου εις άλλο, μεταγγίζω). Όπως μέσα από την στενή και την ευρεία έννοια της μετακένωσης βρίσκονται στο προσκήνιο της έρευνας, του δρ. Αλεξάνδρου Παπαδερού ο Αδαμάντιος Κοραΐς και ο Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, στη δράση και στη σκέψη των οποίων αντικατοπτρίζεται με ευκρίνεια (όπως αναφέρεται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου) η αμφίσημη αντίδραση του ελληνισμού και της Ορθοδοξίας, στο ρεύμα του διαφωτισμού, που εισορμούσε κατά την εποχή τους από τη δυτική Ευρώπη, ως πρόκληση και ευκαιρία συνάμα.

Με βασικό επιχείρημα, ότι η απελευθέρωση προϋπέθετε το φωτισμό του λαού κι ακόμη ότι τα «φώτα της Ευρώπης» είναι ελληνικά σε εξορία. Με τον Κοραΐ να συνιστά τον επαναπατρισμό τους, που θα ήταν μια μετακένωσις: «από τα κοφίνια των αλλογενών εις τα κοφίνια των Ελλήνων». Ενώ ο Οικονόμος ο εξ Οικονόμων έβλεπε μεν την ανάγκη φωτισμού του Γένους, προέκρινε όμως ως πηγή του φωτός την Ορθοδοξία μάλλον, παρά το δυτικό Διαφωτισμό.

Στον ιδιαίτερα μεστό επίλογο του βιβλίου του, ο Αλέξανδρος Παπαδερός (σελ. 310) αναφέρει ότι:

1. «Η αισιοδοξία του διαφωτισμού για τη δυναμική της μόρφωσης υποσχόταν τον «υγιή λόγο» με τη βοήθεια του οποίου, οι λαοί, πέρα από όλες τις μεταξύ τους διαφορές, θα προόδευαν προς ένα «αληθινό» πολιτισμό της ανθρωπότητας, ο οποίος είχε ήδη πραγματωθεί υποδειγματικά από τη «σοφή Ευρώπη».

Τελικά, ο Κοραΐς αμφισβήτησε την ηθική ανωτερότητα της Ευρώπης.

Το ερώτημα, σε ποιο βαθμό ο ίδιος ο διαφωτισμός συνιστά μια συνέχεια ή πολύ περισσότερο ένα ρήγμα στη δυτική πολιτισμική παράδοση, δεν αποτελούσε φυσικά μέρος του προβληματισμού.

2. Ο Κοραΐς στα ύστερα χρόνια της ζωής του κράτησε επιφυλακτική εκ μέρους του. Με αναθεώρηση της μετακενώσεως, η οποία προσδιορίστηκε αποκλειστικά και μόνον από τις εμπειρίες που είχε αποκτήσει από την αναστροφή του με το δυτικό άνθρωπο. Με το «ευρωπαϊκό» να μην γίνεται πλέον αποδεκτό και να μην θαυμάζεται ασυζητητί. Για να αρχίσει σιγά - σιγά να αμφισβητείται το πόσο αληθινό είναι, πόσο συνεπές και ποιο είναι το ηθικό του περιεχόμενο... Για να φθάσει ο Κοραΐς να αμφισβητήσει την ηθική ανωτερότητα της Ευρώπης με οξύτατη κριτική, ιδιαίτερα στις επιστολές του, όπως σε πολλές εκφράσεις του γηραιού Κοραή αισθάνεται κανείς την ψυχική βάσανο ενός ανθρώπου, του οποίου το όνειρο ζωής, να οικοδομήσει δια της μετακενώσεως μια σταθερή γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, έγινε τελικά ακόμη και για τον ίδιο προβληματικό ή και απογοητευτικό.

Αλήθεια, πόσο σοφός, πόσο οραματικός, αλλά και πόσο αποφασιστικός ήταν ο Κοραΐς να θέσει, τελικά, υπό αμφισβήτηση και κατάκριση την πολιτική ανηθικότητα της Ευρώπης του Διαφωτισμού;

Απέραντη πολιτική ανηθικότητα του μεταδιαφωτισμού.

Δηλαδή, μια ανηθικότητα, που στη μεταδιαφωτιστική εποχή της παγκοσμιοποιημένης σύγχυσης, έχει διευρυνθεί καταλυτικά και επικίνδυνα.

Πάντως, το πρώιμο βιβλίο του δρ. Αλέξανδρου Παπαδερού, (όπως τονίζει στον πρόλογό του και ο σοφός καθηγητής κ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης) θέτει μια σειρά πρωτοποριακά ερωτήματα, για την ορθόδοξη θεολογική παιδεία και τη σχέση ορθοδοξίας και διαφωτισμού. Ερωτήματα διανοητικής τόλμης, που έδωσαν εξ υπαρχής θέση στο έργο στη θύραθεν βιβλιογραφία της ελληνικής πνευματικής ιστορίας με συμπερίληψή του στην τεκμηρίωση της γραμματολογίας του Κ.Θ. Δημαρά. Για να είναι τώρα αυτό το έργο επίκαιρο, ως πρόσκληση σύγχρονου προβληματισμού.